

ei ole yhtä suurta selitysarvoa työn kokonaisuuden kannalta, koska tekijä ei vielä tässä yhteydessä kovinkaan paljon muotoile esille ottamiinsa määritelmiä selityspäätteiksi nimenomaan Summenhartin yksilöoikeusteorialle lukuun ottamatta Gersonia ja Firenzelaista.

Teoksen toinen ja tutkimuksen pääasiallinen osa ("Conrad Summenhart's Theory") jakautuu kolmeen pääluokkaan *Opus septipartitum* -teoksen kvestioiden mukaisesti: "Yksilön oikeus", "*Dominium*-käsitteen kolme lajia" (kvestiot 1–7) sekä "Omistusoikeudet" (kvestiot 8–14). Tässä osassa Varkemaa esittelee Summenhartin yksilöoikeusteorian keskeiset elementit: oikeus (*ius*) valtana (*potestas*), oikeus *dominium* ja oikeus suhteena. Summenhart lähtee yksilöoikeusteoriassaan gersonilaisesta määritelmästä, jonka mukaan oikeus on laillista valtaa johonkin (*ius est potestas licita*) toimintaan. Varkemaa osoittaa edelleen, kuinka Summenhart kehitti käsitystään vapausoikeuksista yhtäältä Gersonin ja toisaalta roomalaisoikeudellisen käsitteistön perustalta. Summenhartille vapausoikeus yhdistyi käsitykseen itsemääräämisestä ja eräänlaisesta itsensä omistamisen oikeudesta kuitenkin niin, että Jumalalla oli viime kädessä ylimiestus ihmiseen. Tämän ajatuksen tiimoilta Summenhart muun muassa ajatteli, että ihmisellä oli vapaus myydä itsensä orjaksi.

Kolmannessa pääluvussa Varkemaa keskittyy Summenhartin oikeusteorian ehkä keskeisimpään käsitteeseen, joka on monimerkityksinen *dominium*. Summenhart määrittelee käsitteen suhteessa toimintaan (*actus*) ja käyttää hyväkseen luonnonfilosofista terminologiaa. Hän jakaa käsitteen Gersonia seuraten kuuteen alalajiin (*beatificum, originale, gratificum, evangelicum, canonicum, politicum*) ja klassiseen *dominium naturale* -käsitteeseen. Määrällisesti tarkasteltuna *dominium evangelica* -käsite on hallitseva. Summenhart rinnastaa sen kirkolli-

seen valtaan, jota jo Gerson käsitteli teoksessaan *De potestate ecclesiastica*. Laadullisesti tarkasteltuna *dominium naturale* -käsite on keskeisin. Sen Summenhart yhdistää kiinnostavalla ja perinteestä poikkeavalla tavalla käsitykseensä luonnollisesta laista (*lex naturalis*).

Teoksen viimeisessä luvussa Varkemaa siirtyy analysoimaan Summenhartin omistusoikeuskäsitteistöä (*usus, ususfructus, proprietas* ja *possessio*), joka on puhtaasti positiivisen oikeuden säätelämä ja josta ilmenee Summenhartin laaja juridinen lukeneisuus ja tietämys. Summenhartin ensisijaiset lähteet ovat kanonisti Hostiensiksen *Summa aurea* ja siviilisti Bartolus Sassoferratolaisen *Lectura super prima parte digesti novi*. Vaikka Summenhart ei suoraan viittaa Antoninus Firenzelaisten *Summa theologica* -teokseen, Varkemaa on löytänyt useita, jopa sanatarkkoja viittauksia Firenzelaisten teokseen. Summenhart seuraa omistusoikeuskustelussa pitkälti oman aikansa määritelmiä, mutta on Varkemaan mukaan systematisoinut myös tätä käsitteistöä helpottamaan käytännön vaihdantataloutta ja kauppaa.

Koska Varkemaa on valinnut tutkimuksensa taustaluvun eräänlaiseksi punaiseksi langaksi fransiskaanisen köyhyyskeskustelun, hän olisi tässä viimeisessä luvussa voinut sijoittaa lankoja yhteen ja tuoda esille myös sen, miten kyseinen kiista viritteli modernia omistusoikeuskäsitteistöä – ja millä tavalla Summenhartin käyttämä omistusoikeuskäsitteistö seurasi tai erosi siitä.

Kaiken kaikkiaan Jussi Varkemaan teos on erinomainen tutkimus myöhäiskeskiaikaisesta yksilöoikeusajattelusta ja Summenhartin asemasta siinä. Tutkimus avaa myös kiinnostavia yhteyksiä Summenhartin oikeusteorian jälkivaikutukseen, josta yksi mielenkiintoisimmista on espanjalaisten uuskolastikkojen teorian vapausoikeuksista.

VIRPI MÄKINEN
DOS., HELSINKI

ADINA HOFFMAN &
PETER COLE

Sacred Trash: The Lost and Found World of the Cairo Geniza. New York: Schocken 2011. 284 s.

Heprean kielen sanalla *geniza* tarkoitetaan juutalaisen seurakunnan pyhien kirjoitusten varastoa, jonne käytöstä poistetut uskonnolliset tekstit on kätkeä. Perinteisesti kaikki hepreakieliset kirjoitukset, joissa Jumalan nimi saattaa esiintyä, on määritelty pyhiksi. Vaikka sana *geniza* ei esiinny vielä Raamatussa, sanajuuren johdannainen on käytössä aarrekkamion merkityksessä myöhemmissä Raamatun kirjoissa. Genizana toimiva tila on useimmiten väliaikainen sijoituspaikka, josta tekstit viedään myöhemmin asianmukaisin menoin haudattaviksi.

Näin ei kuitenkaan käynyt Vanhassa Kairossa eli Fustatissa. Ben Ezzan synagogan *geniza* täyttyi "kuolleista" pyhistä teksteistä tyhjentyneenä miltei vuosituhannen ajan. Koska paikallinen juutalainen seurakunta päätyi syystä tai toisesta laajentamaan pyhän käsitettä koskemaan *kaikkia* hepreakielisiä kirjoitettuja tekstejä, *geniza* ei kätkenyt uumeniinsa pelkästään pyhiä tekstejä, liturgista runoutta ja virallisia sopimuksia vaan myös ostoskuitteja, lasten aakkosharjoitteluja ja yksityiskirjeiden luonnostelmia hepreaksi, arameaksi ja juutalaisarabiaksi. Nämä 1890-luvun lopulla Cambridgen yliopistoon siirretyt fragmentit ovat jo yli vuosisadan ajan tarjonneet tutkijoille kiehtovan näkymän keskiaikaiseen juutalaiseen maailmaan.

Adina Hoffmanin ja Peter Colen teos *Sacred Trash: The Lost and Found World of the Cairo Geniza* tutustuttaa lukijansa viihdyttävästi mutta asian- tuntevalla otteella Kairon *genizan* moderniin tutkimushistoriaan. *Genizan* tarina alkaisi toki jo sydänkeskiajalta, mutta Hoffman ja Cole aloittavat teoksensa vasta 1800-lu-

vun lopulta. Vuonna 1896 Cambridgen yliopiston tutkija, romanianjuutalainen Solomon Schechter sai yllättäviä tuliaisia kahdelta naispuoliselta ystävältään. Skottisarukset Agnes Lewis ja Margaret Gibson olivat kokeneita Lähi-idän matkaajia ja lukivat sujuvasti useita kuolleita kieliä. Heidän katukaupasta löytämässä hepreankielinen fragmentti sai Schechterin haukkomaan henkeään. Kyseessä oli ote Siirakin kirjasta, josta oli aiemmin tunnettu vain kreikan- ja syyriankieliset käännökset. Pian Schechterille selvisi, että fragmentit olivat peräisin Ben Ezran synagogasta. Schechterin oli pikaisesti matkustettava Kairoon: aarre olisi kuormattava ja lähetettävä Cambridgeen ennen kuin kilpailevat kollegat Oxfordin yliopistosta ehtisivät apajille.

Kuten Hoffman ja Cole kertovat, moni oli jo ennen Schechteriä kavunnut Ben Ezran ”pyhälle kaatopaikalle”. Katukaupassa kiertäviä riekaleita luultiin kuitenkin arvottomiksi matkamuuistoiksi. Fragmentteja oli päätyneet pilkkahintaan yksityisille kerääjille. Mainekkaiden yliopistojen välinen kilpajuoksu päättyi Schechterin voittoon: valtava, lähes kahdensadantuhannen fragmentin lasti rahdattiin Cambridgeen. Sivuhuomautuksena lisättäköön, että Egypti oli tuolloin osa Britannian imperiumia, joten moraalisia kysymyksiä fragmenttien omistussuhteesta ei juuri esitetty.

Hoffmanin ja Colen teoksen otsikko, suomeksi ”pyhä roska”, kuvaa mainiosti genizan aarteiden luonnetta. Tomussa satoja vuosia maanneet, sikin sokin pinotut käsikirjoitukset, pergamentit ja paperit, olivat toisiinsa liimautuneita, repaleisia. Schechter oivalsi pian, että geniza tarjoaisi valtavasti työtä myös tuleville tutkijasukupolville. Tekstien joukosta paljastui muun muassa huomattavia kreikankielisiä fragmentteja, jotka olivat myöhemmin päätyneet heprealaiseen uusiokäyttöön. Tällaista pergamenttia, josta alkuperäinen teksti on raaputettu

pois uuden tekstin tieltä, kutsutaan *palimpsestiksi*. Erään hepreankielisen kirjoituksen alta löytyi arvokas jakso Aquilan kreikankielistä heprealaisen Raamatun käännöstä toiselta kristilliseltä vuosisadalta. Vasta pari vuosikymmentä myöhemmin kävi ilmi, että tämän kreikankielisen tekstin päälle kyhailty, vaatimatonta vaikuttanut kirjoitus sisälsi varhaisen palestiinalaisen synagogarunoilija Jannain (500/600-l. jKr.) tuotantoa.

Juuri keskiaikaisen heprealaisen runouden tutkimukselle genizan löydöt ovat olleet suorastaan mulistavia. Varhaisen synagogarunouden lisäksi genizan kätköistä on löydetty kattava kokoelma islamilaisen Espanjan ”kulta-ajan”, 900–1100-lukujen runoilijoiden, Dunash ben Labratin, Shemu’el ha-Naggidin, Moshe ibn Ezran ja Jehuda ha-Levin runoutta sekä omakätistä kirjeenvaihtoa. Käsikirjoitukset sisältävät uskonnollisen runouden lisäksi maallista runoutta, jonka viininhuuruisissa rakkauskuvauksissa ei vältellä rohkeutakaan eroottisia metaforia. Babyloniasta Espanjaan 900-luvulla muuttanut Dunash oli tunnetusti koulukuntansa ensimmäinen, joka kirjoitti heprealaista runoutta arabialaisvaikutteisella runomitalla. Näiden juutalaisen kirjallisuushistorian kannalta vallankumouksellisten käänteiden taustalla hämmöittävä keskiaikainen espanjalais-arabialainen hovikuluttuuri.

Ironista kyllä, osa genizan teksteistä jäi Jannain tavoin vuosikymmeniksi hohdokkaampien tekstien varjoon. Niin Schechter kuin moni muukin ensimmäisen sukupolven tutkija sivuutti useat arkielämää käsittelevät fragmentit tutkimuksen kannalta vähäpätöisinä. Nämä ”arvottomat”, pääosin juutalaisarabialla eli arabiaksi heprean aakkosilla kirjoitetut ostoskuitit ja -listat ovat 1950-luvulta lähtien valaisseet Välimeren alueen kaupankäyntiä ja talouselämää 800-luvulta alkaen. Genizan löytöjen ansiosta tutkijat ovat huomanneet, että keskiaikainen juu-

talainen yhteisö oli aiemmin luultua heterogeenisempi. Monet ”harhaopit”, joita vastaan fragmenttien perusteella varsin ponnekaasti taisteltiin, ovat sittemmin vain hautautuneet oikeaoppisten kirjoittaman historian hämääriin. Ilman genizaa esimerkiksi keskiaikaisesta karaiittisesta juutalaisuudesta tiedettäisiin paljon vähemmän. Genizasta löydetty avio- ja liitosopimukset todistavat, että seka-avioliitot eri juutalaisten ryhmittymien kuten karaiittien ja rabbaniittien välillä olivat hyvin yleisiä. Puolisot myös sitoutuivat kunnioittamaan toistensa vakaumusta.

Sacred Trash tutustuttaa lukijansa hengästyttävään määrään juutalaisia oppineita arkisten kirjeiden ja luonnostelmien takana. Kirjeenvaihto sisältää materiaalia kaikkialta keskiaikaisesta juutalaisesta maailmasta: ostoa, myyntiä, matkakertomuksia, perhedraamaa ja poliittisia juonitteluja. Voi vain kuvitella tutkijan kokemaa tunnekuohua maineikkaan filosofi Maimonideen (Egypti, 1135–1204) omakätisen allekirjoituksen äärellä! Naisten elämästä moderni historiankirjoitus on perinteisesti ollut varsin vaitonainen: genizasta löydetty laskut, ostoskuitit ja sukulaisille, lapsille ja karanneille aviomiessille lähetetyt kirjeet paljastavat yhteiskunnan, jossa naisetkin ovat lukutaitoisia. Välimeren juutalaisia yhteisöjä tutkinut Shelomo Dov Goitein nimesi genizan löydöt oivallisesti ”elävän meren kääroiksi”.

Sen lisäksi, että *Sacred Trash* perehdyttää lukijansa genizan historiaan ja juutalaiseen kulttuuriin keskiaikaisella Välimerellä, tutkijoiden elämäkertojen välityksellä tutustutaan 1900-luvun eurooppalaiseen juutalaiseen historiaan. Solomon Schechterin lisäksi monet muutkin genizan sisältöön perehtyneet historioitsijat ja kirjallisuustieteilijät, kuten Jacob Mann, Israel Davidson, Menahem Zulay ja Hayyim Schirmann, päätyivät Itä-Euroopasta, Venäjältä ja Puolasta, länteen ja lopulta geniza-tutkimuksen huipulle. Hyvin monen taustalla oli perin-

teinen, sekulaaria koulutusta vieroksuva ortodoksisjuutalainen kasvatus. Hoffman ja Cole kuvaavat havainnollisesti Itä-Euroopan juutalaisten kurjia lähtökohtia, antisemitismiä, siirtolaisuutta Palestiinaan, Yhdysvaltoihin ja Länsi-Eurooppaan, perinteisen juutalaisuuden ja modernin yhteiskunnan väistämätöntä yhteentörmäystä, sionistisen ideologian vetovoimaa sekä nuoren Israelin valtion yliopistomaailmaa. Kansallissosialismin nousu karkotti juutalaiset lahjakkuudet lopulta myös Keski-Euroopasta: geniza-tutkimuksen keskuksiksi vakiintuivat Iso-Britannia, Yhdysvallat ja myöhemmin Israel. Jos tutkija on lukijalle tuttu, tietyt historian yksityiskohdat voivat jopa hätkähdyttää: heprealaisen yliopiston professori Ezra Fleischer (1928–2006), genizasta löytyneen keskiaikaisen synagogarunouden tutkimuksen ”grand old man”, virui sionistisen toimintansa takia 1950-luvun alussa neljä vuotta romanialaisessa vankilassa.

Sacred Trash tarjoaa lukijalleen geniza-tuntemusta kauniisti kuvitettussa ja tenhoavassa paketissa. Kolmea pistettä ja huutomerkkejä ei säästellä. Akateemista lukijaa tällainen sävy voi toisinaan kismittää. Teos on kuitenkin kattavasti viitoitettu, joten harmi jää vain tyyliin tasolle. Kuten tekijät lopussa myöntävät, rajattuun sivumäärään ei voi sisällyttää kaikkea olennaista, joten teoksessa ei oteta kantaa käsikirjoitusten paleografisiin yksityiskohtiin tai kieliopillisiin hienouksiin. ”Elävän meren kääroistä” voitaisiin kirjoittaa sensaatiohakuksistakin, mutta tekijät eivät tarjoa skandaaleja tai salaliittoteorioita. Teos on suorastaan suositeltavaa lukemista kaikille juutalaisesta (tutkimus)historiasta kiinnostuneille.

RIIKKA TUORI
FIL. MAIST., HELSINKI

MARK CHAVES **American Religion: Contemporary Trends. Princeton and Oxford: Princeton University Press 2011. 139 s.**

Mark Chaves toimii sosiologian ja teologian professorina Pohjois-Carolinassa (Divinity School, University of Duke). Tutkimus yhdysvaltalaisen uskonnollisuuden trendeistä on osa kokonaisuutta, johon kuuluvat hänen aikaisemmat teoksensa naispappeudesta yhdysvaltalaisessa uskonnollisuudessa (*Ordaining Women: Culture and Conflict in Religious Organizations*, 1999) sekä seurakunnista ja niiden muutoksesta (*Congregations in America*, 2004). Monet hänen näissä kirjoissaan tarkastelemissaan teemat nousevat esille myös tässä tutkimuksessa.

Trendit, joita Chaves pitää keskeisinä yhdysvaltalaisen uskonnollisen kentän muutoksen indikaattoreina, liittyvät uskontojen moni-ilmeisyyden lisääntymiseen, uskomuksien, sitoutuneisuuden ja seurakuntien luonteen muuttumiseen, johtajuuteen, liberaalin protestantismien heikkenemiseen sekä polarisaatioon. Kirjan pääteesi on, ettei mikään osoita perinteisen amerikkalaisen uskonnollisuuden kasvua 1970-luvulta nykypäivään. Uskonnolliset joukkokokoukset ovat Chavesin mukaan ainoastaan osoitusta pienten jumalanpalvelusyhteisöjen vaihtumisesta yhä suurempiin. Lisäksi uskonto on Yhdysvalloissa entistä voimakkaammin esiytynyt politiikan ja yhteiskunnan ytimiin ja kirkossa käyminen on yhä selvemmin kytköksissä poliittiseen, sosiaaliseen ja uskonnolliseen konservatiivisuuteen. Kokonaisuutena tarkastellen uskonnollisuuden trendi on Chavesin mukaan siis pikemmin laskeva kuin nouseva.

Yhdysvaltalainen uskonnollisuus liittyy nykyisin entistä useammin konservatiivisiin arvoihin muillakin elämäalueilla. Aktiivisimmat

kirkossakävijät vastustavat voimakkaimmin aborttia, puolustavat perinteisiä sukupuolirooleja ja äänestävät republikaaneja. Tämä ei sinänsä yllätä, mutta Chaves osoittaa, miten konservatiiviset poliittiset näkemykset ja samaistuminen republikaaneihin ovat nousseet aktiivisten kirkossa kävijöiden joukossa käsi kädessä 1980-luvun alusta kiihtyen entisestään Bushien valtakaudella. Kun 1970-luvulla viikoittain kirkossa kävijöistä konservatiiviksi lukeutui 19 %, vastaava luku oli 2000-luvun alussa lähes kaksinkertainen (33 %). Tämä näkyy myös aktiivisten kirkossa kävijöiden eettisissä näkemyksissä. Esimerkiksi viikoittain kirkossa käyvistä 43 % torjuu abortin ehdottomasti myös silloin, kun raskaus on alkanut raiskauksen seurauksena. Vastaava luku oli 1970 vain 29 %. Harvemmin kuin kerran viikossa kirkossa kävijöiden joukossa muutos on ollut selvästi pienempi.

Vastaavia havaintoja Chaves tekee myös seksuaalimoraaliin liittyvistä kysymyksistä. Hieman odottamattomasti aktiivisten kirkossa kävijöiden suhtautuminen homoseksuaalisuuteen on jonkin verran liberalisoitunut. Kun 1970-luvulla 85 % viikoittain kirkossa käyneistä piti homoseksuaalisuutta aina vääränä, vastaavasta joukosta 2000-luvun alussa 79 % ajatteli samoin. Toisaalta harvemmin kirkossa kävijöiden parissa kokonaan kielteisen asennoitumisen muutos on ollut vieläkin nopeampaa. Aktiivinen uskonnollisuus on siis hidastanut amerikkalaisessa yhteiskunnassa yleisesti kasvanutta sallivampaa asennoitumista homoseksuaalisuuteen. Toisaalta se, että kirkossa harvemmin käyvistä lähes puolet pitää sitä aina syntinä, kertoo yhdysvaltalaisen yhteiskunnan arvokonservatiivisuudesta.

Ehkä jyrkimmin polarisaatio kirkossa säännöllisesti kävijöiden ja vähemmän aktiivisten kesken näkyy raamattukäsityksessä. Kun 1980-luvulla 48 % prosenttia ensin mainitusta piti Raamatun kirjaimellista tulkintaa ainoana oikeana, vastaava luku oli